

Neşe Coşkun Özturan

<https://orcid.org/0000-0002-1112-1567>

Associate Professor, Van Yüzüncü Yıl University Faculty of Tourism, Türkiye,
nesecoskun58@hotmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Özturan, N. C. (2024). 19. Yüzyıl Sonunda Sivas'ta Bulunan Misyoner Okulları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (6), 4370-4390.

19. Yüzyıl Sonunda Sivas'ta Bulunan Misyoner Okulları

Öz

Osmanlı ülkesi, merkezi otoritenin sosyal, ekonomik ve askeri nedenlerle güç kaybettiği 19. Yüzyılda, farklı Hıristiyan misyoner teşkilatlarına bağlı olarak faaliyet gösteren misyonerlerin yoğun olarak çalıştıkları bir coğrafya olmuştur. Farklı etnik ve dini grupların bir arada yaşadığı yerleşimleri tercih eden söz konusu tebliğciler için Sivas'ın ayrı bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Fransız siyasi otoritelerden finansal yardım alan Cizvit Missions des Jesuites en Armenie Oblates de l'Assomption et Soeurs de Saint Joseph adlı teşkilatın mensupları şehre ilk ayak basan misyoner gruptur. Özellikle eğitim alanında çalışmalar yapan Cizvit tebliğcilerin ardından şehre ABCFM yani American Board of Commissioners For Foreign Missions isimli Amerika menşeli Protestan misyonerler gelmiştir. Cizvit tebliğcilerin aksine sadece okullarda çocuk ve gençlerin eğitilmeleri ile alakadar olmamışlar, özellikle kentte yaşayan Ermeniler ile iletişim kurarak yaşamın her alanında dini ve endüstriyel eğitim uygulamalarıyla varlık göstermeye çalışmışlardır. Üçüncü tebliğci grubu İsveçli Protestanlardır. Şehirde bir yetimhane kurmuşlar ve burada ABCFM misyonerleri ile iş birliği yaparak yetimhanede kalan çocuklar ve gençlere eğitim hizmeti vermişlerdir. Cizvit misyonerler amaçladıkları kadar çok sayıda insana erişememiş ancak ABCFM tebliğcileri kentin Osmanlı Devleti hakimiyetindeki son asrının önemli tarihi figürleri olmuşlardır.

Anahtar Kelimeler: Misyoner, Eğitim, Cizvit, Protestan İsveçli

Late 19th Century Missionary Schools in Sivas

Abstract

In the 19th century, when the central authority lost power due to social, economic and military reasons, the Ottoman country became a geography where missionaries operating under different Christian missionary organisations worked intensively. Sivas had a special place and importance for these missionaries who preferred settlements where different ethnic and religious groups lived together. The members of the Jesuit Missions des Jesuites en Armenie Oblates de'l Assomption et Soeurs de Saint Joseph, who received financial aid from the French political authorities, were the first missionary group to set foot in the city. After the Jesuit missionaries, who worked especially in the field of education, the American Protestant missionaries of the ABCFM, the American Board of Commissioners For Foreign Missions, arrived in the city. Unlike the Jesuit evangelisers, they were not only concerned with the education of children and youth in schools, but also tried to establish a presence in all areas of life through religious and industrial education practices, especially by communicating with Armenians living in the city. The third group of evangelisers were Swedish Protestants. They established an orphanage in the city, where they cooperated with the ABCFM missionaries and provided educational services to the children and youth staying in the orphanage. The Jesuit missionaries did not reach as many people as they had intended, but the ABCFM missionaries became important historical figures in the last century of the city under the Ottoman Empire.

Keywords: Missionary, Education, Jesuit, Protestant Swede

Giriş

Osmanlı coğrafyası, merkezi otoritenin milli ve milletlerarası konjektürel değişimlerle sosyal, ekonomik ve askeri nedenlerle güç kaybettiği 19. Yüzyılda, farklı Hıristiyan misyoner teşkilatlarına bağlı olarak faaliyet gösteren misyonerlerin yoğun olarak çalıştıkları bir coğrafya olmuştur. Merkezi otoritenin var olan kanunları uygulamakta zaaf göstermesi ve bazı batılı devletlere anlaşmalarla verilen özel haklar nedeniyle misyonerler ülkede hiçbir yasal sorumlulukları yokmuş gibi davranabilmişler ve özellikle eğitim alanında sürekli ve düzenli resmi kontrol yapılamadığından diledikleri gibi faaliyet göstermişlerdir. Öte yandan mensubu oldukları devletlerin Osmanlı toprağında bulunan bürokratik temsilcileri yani konsoloslar bu kişilere, çalışma alanlarında uluslararası koruma ve finansal destek sağlamışlardır. Özellikle farklı etnik ve dini grupların bir arada yaşadığı yerleşimleri tercih eden söz konusu tebliğciler için Sivas'ın ayrı bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Etnik ve dini anlamda farklı unsurları bünyesinde barındıran Sivas kenti, 19. yüzyıl sonunda Osmanlı coğrafyasında çalışan tüm misyoner grupları için sistematik ve kesintisiz olarak her alanda çalışılması gereken bir coğrafya haline dönüşmüştür.

Bu çalışmada, ağırlıklı olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi evrakı ile Bilkent Üniversitesi Mikrofilm Koleksiyonu'nda bulunan ABCFM evrakı değerlendirilecektir. Alana katkı sunan akademik yazınlar da incelenerek özellikle misyonerlerin eğitim faaliyetlerini içeren ve araştırmacıların en fazla atıf yaptıkları kitaplar da değerlendirmeye alınmıştır. Öte yandan Sivas şehrinde bulunan İsveç Yetimhanesi'nde kalan çocuk ve gençlere Amerikan kurumlarında eğitim-öğretim hizmeti verildiğinden, konu ile alakalı ayrı bir bölüm açılmamıştır.

1. Cizvit Katolik Misyonerlerin Eğitim Faaliyetleri

Fransız devletinin himayesi altında olan (BOA BEO 2233/167470) ve siyasi otoritelerden finansal yardım alan Cizvit Missions des Jesuites en Armenie Oblates de'L Assomption et Soeurs de Saint Joseph (Haydaroğlu, 1993, 93) adlı teşkilatın mensupları Sivas kentine ilk ayak basan misyoner gruptur. Cizvit misyonerler ağırlıklı olarak eğitim alanında çalışmışlar ve okulların fiziksel kapasitesini arttırarak çok daha fazla sayıda insana ulaşmayı kutsal amaç için elzem saymışlardır (ABCFM REEL 618/421). 19. yüzyıl sonunda Kont Didema, Pere Didema, Pere Zova, Pere Roziye Berdila Virnend ve Charl Troon idaresinde Sivas merkezde, Amasya'da, Tokat'ta ve Merzifon'da eğitim faaliyetleri sürdürülmüştür. Bölgede faaliyet gösteren tüm okulların kurucusu Pere Didema'dır (BOA BEO 205658/2743). Okulların idaresi görevi ise başka bir Cizvit misyoner tarafından üstlenilmiştir. Sivas Küçük Yengiler Mahallesi'nde 1882 senesinde açılan ve Cizvit misyonerlerin kişisel mülkü olarak ruhsat altına alınan binada hizmet veren okulun müdürü Pere Roziye'dir. 14 adet erkek öğretmenin 3 tanesi Fransız uyruğundadır. Okulun bölgede yaşayanlar arasında son derece itibarlı olması nedeniyle öğrenci sayısı sürekli olarak artış göstermiştir. Okulda 1905 senesinde 487 erkek çocuk eğitim görmüştür (BOA BEO 205658/2743). Talebin yoğun olması nedeniyle, kapsamlı ve etkin hizmet verme çabasında olan misyonerler zaman içinde okula bazı eklentiler yaparak okulun kapalı alanını büyütmüşlerdir (BOA ŞD. 2777/32, BOA BEO 259672). Bu okul şehirde Cizvit'lere ait tek eğitim birimi değildir. Sivas 'ta 6 adet Cizvit okulunun faaliyet gösterdiği 1905 senesinde Osmanlı Devleti'nin resmi kayıtlarında yer almakla beraber (BOA ŞD. 2757/1) sayı ilerleyen süreçte artmıştır.

İkinci okul 1913 Osmanlı-Fransız Antlaşması ile varlığı resmîyet kazanan Jesuit Koleji'dir ve Mustafa Paşa Mahallesi'nde 22 Şubat 1892 tarihli tapu ile yine misyoner mülkü olan binada hizmet vermiştir. Okul binası yoğun talep sonrasında görülen ihtiyaç üzerine 16 Kasım 1909 tarihli İrade ile yeniden inşa edilmiştir (BOA A.DVN. DVE. 98-B/2, BOA İrade-i Hariciye 32a 1327/4). Uluslararası bir anlaşma ile mevcudiyeti resmîleştirilen başka bir Cizvit eğitim kurumu St. Joseph de Lyon Rahibeleri yatılı okuludur (Mutlu, 2005, 190). Kurumun

amacı Cizvit itikadına sahip rahibeler yetiştirerek başta Sivas il merkezi olmak üzere yakın yerleşimlerde kurulmaları amaçlanan kiliselere personel yetiştirmek ve özellikle kadınlar ile kız çocuklarının gerçek inanca sevkini sağlayacak donanımlı kadınların kentte olmalarını sağlamaktır.

Katolik Cizvit rahiplerin Sivas'taki diğer bir okulu Küçük Yengiler Mahallesi'nde 1891 yılında açılan Pere Roziye tarafından yönetilen kız okuludur. 6 yıl eğitim verilen okulda görev yapan 10 kadın öğretmenin 6 tanesi Fransız uyruğundadır. 1905 senesine gelindiğinde bu okulda eğitim alan kız çocuklarının sayısı 168'e ulaşmıştır. Okuldaki eğitim öğretim faaliyetlerinin fiziksel altyapı ile ilgili bir sorun nedeniyle aksamasını önlemek için, tıpkı diğer Cizvit okullarında olduğu gibi okul binasını kurum adına satın alma yolu tercih edilmiştir (BOA BEO 205658/2743). 19. asır sonunda Sivas Vilayeti'ne idari olarak bağlı olan Tokat'ta misyoner Cizvitlere ait bir kız okulu bir de erkek okulu hizmet vermiştir. Bu iki okul Cizvit koleji bünyesinde (BOA ŞD. 1799/23, BOA ŞD. 1806/21). 1895 senesinde Osmanlı makamları bu okulları kapatmak istemiş ancak muvaffak olunamamıştır. (Mutlu, 2005, 190) Hoca Ahmet Mahallesi'ndeki kolejin kız okulunda eğitim süresi 7 yıldır. 1905 yılında müdür Charl Troon idaresinde faaliyet gösteren okulda 200 adet kız çocuğuna 3'ü Fransız uyruğunda olan 7 kadın öğretmen tarafından eğitim verilmiştir. Erkek okulunda da eğitim süresi 7 yıldır. 1905 senesinde 110 adet erkek çocuğuna 5'i Fransız tebaası olan toplam 9 öğretmenle eğitim verilmiştir. Zakaryan Agob adına kayıtlı olan okul binası (BOA BEO 205658/2743) ilerleyen süreçte bina misyoner mülkü olmuştur. Kolej dışında Tokat'ta bir parasız eğitim veren okul bir de Oblates de'l Assomption Rahibeleri Yatılı Okulu faaliyet göstermiştir.

Sivas vilayetine bağlı Amasya'da Beyazıd Mahallesi'nde eski ipek fabrikası binasında hizmet veren (BOA ŞD. 2647/3) bir diğer Cizvit koleji, parasız eğitim olanağı sunan okul St. Joseph de Lyon Rahibeleri Yatılı Okulu'dur (BOA ŞD. 2759). Okulun müdiresi Berdila Virnend'dir. 3'ü Fransız uyruklu toplam 15 öğretmenle hizmet verilen okulun binası misyoner mülküdür. 1905 yılında 238 erkek öğrenciye hizmet verilmiştir. Okulun kız bölümünde eğitim süresi 6 yıldır. 4'ü Fransız toplam 8 öğretmen eğitim vermiştir. Erkek okulunun karşısındaki bu birim de tıpkı diğer Cizvit eğitim kurumları gibi misyoner mülkü olan binada hizmet vermiştir. 1905 senesinde 280 kız çocuğuna eğitim olanağı sunulmuştur (BOA BEO 205658/2743). Merzifon Katolik Cizvit misyonerlerin okullar açtığı bir diğer yerleşim alanıdır. Bir kolej, Oblates de'l Assomption Rahibeleri yatılı okulu ile parasız eğitim veren okul hizmet vermiştir (BOA ŞD. 2759/11.) Kaplan Mahallesi'nde bir Ermeninin arsası üzerine 1881 senesinde ruhsatsız olarak inşa edilen kolej binası (BOA ŞD.1800/3) daha sonra Kont Didema

adına kayıt ettirilmek istenmiştir (BOA ŞD. 2657/51). Okul Müdürü Pere Zova'dır. 1896 yılında bu okul Osmanlı makamlarınca kapatılmak istenmiş ancak kapatılamamıştır (BOA ŞD. 1802/9). Cizvit misyonerler hizmet verdikleri çok sayıda okulda eğitim gören çocuklara dikkat çekecek kadar çok kırtasiye malzemesi dağıtmışlar, yerel yöneticiler tarafından hem bu dağıtım hem de okullarda verilen eğitim hususlarında 1895 senesinde İstanbul'a bilgi notu yollanmıştır. (BOA YA Hus 333/104). İlerleyen süreçte misyonerlerin faaliyetleri daima kontrol altında bulundurulmak istenilmiş, ancak bu hususta tam bir denetim olmamıştır (BOA BEO 1930/144680). Fransız Cizvit misyonerlerin hizmet binaları ya da konutları hakkında detaylı evrak olmasına rağmen (BOA ŞD. 1812/11) okullardaki faaliyetlerine ait evraka Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çalışma süresince ulaşılamamıştır.

2. ABCFM'ye Bağlı Misyonerlerin Eğitim Faaliyetleri

Protestan Amerikan ABCFM adlı misyoner grubuna bağlı olarak çalışan misyonerler Sivas'ta pek çok eğitim birimi açmışlar, misyona uzak yerlerde Ermeniler tarafından açılan okullara da insan kaynağı ile eğitim-öğretim araç ve malzemeleri sağlayarak destek vermişlerdir. Şehirde misyona bağlı olarak çalışan bir erkek okulu, bir kız okulu, bir ana okulu, okulların bünyesinde açılan müzik eğitimi sınıfları, bir öğretmen koleji ve endüstriyel eğitim verilen self-help birimlerinde faaliyet göstermişlerdir.

2.1. Amerikan Misyoner Erkek Okulları

ABCFM tebliğcilerinin ilk çalışma alanı sadece erkek çocuklara eğitim verilen erkek okullarıdır. 1884-1885 eğitim ve öğretim yılında şehre idari olarak bağlı olan Ashodi, Darende, Gürün ve Sivas kent merkezinde söz konusu teşkilata bağlı olarak çalışan tebliğcilerin katkı sunduğu toplam 9 adet erkek okulu bulunmaktadır (ABCFM REEL 583/319). Sivas merkezinde ilk misyoner erkek okulu ise 1878 senesinde kurulmuştur. 21 öğrenci ve 2 öğretmenle başlayan eğitim 1886 senesinde eğitime uygun hale getirilen ve finansmanı için misyonerlerin iki yıl boyunca kaynak aradığı binada devam etmiştir. 5 yıllık eğitim veren okulun ilk mezunları 1887 yılında eğitimlerini tamamlamışlardır (ABCFM REEL 618/335). Erkek okulunda verilen eğitim ücretlidir. Okullarda çalışan tüm öğretmenlerin maaşlarının yaklaşık $\frac{3}{4}$ 'ü öğrencilerden tahsil edilmiştir. Ancak tebliğcilerin özel diye tabir ettiği erkek çocuklarının aileleri ödeme yapamayacak durumdaysa, öğrencinin misyon faaliyetlerine katkı sunması şartıyla kendisinden para alınmamıştır (ABCFM REEL 617/378). Erkek okulu öğretmenlerinin önemli bir kısmı, Harput Koleji gibi, Osmanlı ülkesinde faaliyet gösteren başka ABCFM okullarından mezun olmuş (ABCFM REEL 583/319) eski öğrencilerdir (ABCFM REEL 583/324). Ancak okulda yerli öğretmenler de görev yapmışlardır. Bu öğretmenlerin tamamı kurumdan düzenli olarak

maaş almışlar ve ücretler öğretmenin mesleki yeterliliğine göre değişmiştir. Osmanlı ülkesi dışında eğitim alan erkekler de okulda vazife yapabilmişlerdir. Bu öğretmenlerin hizmet amaçlı saha çalışmalarını yani farklı yerleşim alanlarına gidişleri ve orada yaşelerinin temini için kurumun ayırdığı bir bütçe de mevzu bahistir (ABCFM REEL 629/283). 1890-1891 eğitim ve öğretim yılında 207 adet erkek çocuğuna verilen eğitim daha çok sayıda çocuğa ulaşmada adeta bir vitrin görevi yapmıştır. Okulun son iki sınıfında diğer sınıflara nisbeten daha az sayıda çocuk vardır (ABCFM REEL 606/64). Erkek Okulunda gün, tıpkı diğer misyoner kurumlarında olduğu gibi her sabah yapılan İncil okuması ile başlamıştır (ABCFM REEL 583/320). Ancak verilen hizmet hem bilimsel hem de dini eğitimi içermiştir (ABCFM REEL 606/722). Ayrıca okullarda tamamen gönüllülük esasıyla iyi birer inanan olmak için sosyal sorumluluk projeleri olarak tanımlanan faaliyetlerin gerçekleştirilmesi misyonerlerce desteklenmiştir. Erkek okulu öğrencilerinin kurduğu Intermediate Society adlı grup hizmete katkı sunmuşlardır (ABCFM REEL 618/355). ABCFM Sivas misyonerleri bir yandan eğitim elemanlarının sayısını arttırmaya çalışırken öteyandan da Sivas merkezindeki Erkek Okulu'ndan faydalanamayan uzak yerleşimlerdeki Ermeniler için okullar açmaya başlamışlardır. 1893'te Sivas şehrine idari olarak bağlı olan Tokat'ta açılan Erkek Okulu'nu kısa zamanda başka erkek okullarının açılması izlemiştir (ABCFM REEL 606/487). 1894 senesinde ise görevli misyonerlerden Bay Perry Sivas Erkek Okulu için, yoğun talebi karşılayabilmek amacıyla yeni bir bina inşa ettirmiştir (ABCFM REEL 617/737). Erkek Okulu'ndaki eğitim misyonerlerin ve yerli halkın beklentilerini karşılamaya başlayınca okula talep kısa zamanda artmıştır. 1901 senesinde okulun faaliyetlerini devam ettirmek için ihtiyaç duyulan finansman harcanan 1600 Amerikan Doları ile karşılanamamış (ABCFM REEL 617/224), masraf 600 Osmanlı Lirası'nı aşmıştır (ABCFM REEL 606/337) Öğrencilerden alınan 30'ar Osmanlı Lirası da okul bütçesinin açık vermesinin önüne geçememiştir. 1902 yılında ise öğrencilerden alınan eğitim ücreti 50'şer Osmanlı Lirası'na yükseltilmiştir (ABCFM REEL 617/738). Kurum okulun hizmete başladığı günden itibaren düzenli bir artışla okul bütçesini desteklemiş, 65 Liradan başlayarak her sene 30 Liralık bir artış sözkonusu olmuş ve ancak yine de oldukça pahalı bir şehir olan Sivas'ta hizmetin verimli olarak devamlılığını sağlamak için devamlılık arz eden finansal ihtiyaç müteakip defalar kuruma rapor edilmiştir (ABCFM REEL 618/336). Öğrencilerden okul bütçesine katkı sağlamak amacıyla alınan ücret okullara olan talebi azaltmamış, bilakis arttırmıştır. 1903 yılında Sivas merkezde 128, Gürün'de 103 ve Tokat'ta 23 erkek çocuğuna erkek okullarında eğitim verilmiştir (ABCFM REEL 617/287). Sivas'taki kısa süre önce açılan ikinci okulda ilk sene 12 olan öğrenci sayısı 1903 yılında 30'a ulaşmıştır (ABCFM REEL

618/336). Sivas çevresindeki okullarda hizmet alan çocukların ise 165 tanesi ilkokul öğrencisidir (ABCFM REEL 618/334). 1905 yılına gelindiğinde Sivas bölgesindeki okullarda hizmet verilen erkek çocuklarının sayılarının artışı dikkat çeker hale gelmiştir. Sivas'ta 315, Gürün'de 40, Şogul'da 35, Tokat'ta 30, Manjılık'ta 36, Enderes'te 15, Karaeren'de 30, Zara'da 60, Divriği'de ise 58 çocuğa ulaşılmıştır (ABCFM REEL 617/319). Misyon istasyonundaki kiralık binadaki öğrenci sayısı ise 60 olmuştur ve 1.sınıfa 11 yeni çocuk gelmiştir (ABCFM REEL 618/376). Erkek okullarına olan yoğun talep karşısında misyonerlerin bulunduğu en uygulanabilir çözüm daha fazla bina kiralayarak eğitime devam etmek olmuştur (ABCFM REEL 618/376). Mezun öğrencilerin eğitsel anlamda kalitesi misyonerlerin hizmetin devamı için destek istemesini haklı çıkarır seviyededir. Son 5 yılda mezun edilen 57 erkek çocuğunun 27 tanesi okullarda çalıştırılmıştır. Bu çocuklardan 16 tanesi kolejde eğitime devam etmektedir (ABCFM REEL 617/377). Eğitim gören 8 yetim çocuk okullarda öğretmen olarak çalışmaya başlamıştır (ABCFM REEL 618/334). 1906-1907 senesinde 180 erkek çocuğa eğitim vermeye başlanmış ve bu çocukların 30 tanesi Anadolu Koleji bölgesinden, birkaç tanesi de Fırat Koleji bölgesinden kabul edilmiştir (ABCFM REEL 618/386). Eğitimde amaca ulaşmayı mümkün kılacak mükemmelliğe ulaşmak kurum politikasıdır. Bu amaçla her hafta perşembe günü ders bitince öğretmenler toplantı yapmışlardır. 5 kişilik bir üst heyet toplantıların oturum maddelerini belirlemiş ve erkek okulu müdürü toplantılara başkanlık etmiştir (ABCFM REEL 618/389). Toplantı muhtemel sorunların tartışılarak önlenmesi açısından önemlidir. Çünkü Sivas Osmanlı coğrafyasında Ermeni nüfusun en fazla olduğu 7.yerleşim alanıdır. Nüfusun Manchester'den bile fazla olduğu düşünüldüğünde buradaki eğitim hizmetlerindeki herhangi bir aksamanın misyon çalışmalarına zarar vereceği gerçeği ortaya çıkmaktadır (ABCFM REEL 618/388). Misyon çalışmalarının eğitim kısmının aksamasının önlenmesi amacıyla öğretmenlerin hoşnut edilmesi misyonerlerin önem verdiği başka bir husustur. Hem misyoner öğretmenler hem de yerli Ermeni öğretmenler düzenli olarak maaş almışlardır. 5 erkek okulu öğretmenine 23.10 Lira maaş ödenmiş, ayrıca yeme, içme, barınma ve sağlık harcamaları da misyon tarafından karşılanmıştır. Sivas ve havalisinde özellikle kira ve yiyecek fiyatlarının fahiş seviyede yüksek olmasına rağmen bu uygulama özellikle bazı misyon dostlarınca gönderilen hediyelerle ve bağışlarla desteklenmiş (ABCFM REEL 617/378) ve finansal akış hiçbir zaman kesintiye uğramamıştır (ABCFM REEL 618/387). Dış misyonlar olarak tanımlanan ilçelerdeki erkek okullarındada durum aynıdır. (ABCFM REEL 618/384). Sivas Erkek Okulu'nun finansmanına Young Men's Society adlı bir grup da katkıda bulunmuştur (ABCFM REEL 618/393). Bu grup erkek okulunun kütüphanesini haftada bir kez toplu okuma

dersi yapmak amacıyla kullanmıştır. Bu okuma dersinde kimi zaman Ermenice eğitimi de yapılmıştır. Pazarda satış yapan genç bir Ermeni erkek çalışmanın koordinatörlüğünü yapmıştır (ABCFM REEL 618/393). 1908 yılına gelindiğinde 8 farklı dış misyonda erkek okullarının hizmet verdiği, öğrencilerden alınan eğitim ücretlerinin okul bütçelerine aktarıldığı ve okullarda eğitim almaya başlayan çocukların misyonerlerce son derece zeki ve hevesli olduklarının kurum merkezine rapor edildiği görülmektedir (ABCFM REEL 618/418). Öte yandan erkek okullarında uygulanan disiplin kimi zaman öğrencilerin şikayetlerine sebep olmuştur (ABCFM REEL 618/419). Ancak Sivas merkezdeki erkek okulunda fazla disiplin bile okula olan talebi azaltmamıştır. 50 çocuğa eğitim verilmektedir. Bir öğrencinin maliyeti 2 Osmanlı Lirasıdır. Öğrencilerden 5'er Lira alınmaktadır. Toplamda 7'şer Lira olan hizmet maaliyetinin sonbaharda biraz daha azalacağı misyonerlerce ümit edilmektedir. Erkek Okulu'nun dönemi 100 Osmanlı Lirası borçla kapatması sonrasında misyonerler kuruma gönderdikleri raporda bu umutlarını ifade etmişlerdir (ABCFM REEL 618/418). Ayrıca aynı raporda misyonerler erkek okulundan mezun olanların dış misyonlardaki okullarda değerlendirilebileceğini de ifade etmişlerdir (ABCFM REEL 618/419). Kurumun erkek okuluna verdiği aynı ve nakdi desteğin azalması ihtimaline karşın misyonerler eğitim çalışmalarının yoğun olarak sürdüğünü, bu durumun erkek okulu çalışmalarının doğal bir sonucu olduğunu ve erkek okulu mezunlarının Anadolu coğrafyasındaki pek çok Ermeni okulunda görev yaptığını da raporda belirtmişlerdir (ABCFM REEL 618/421). Bununla beraber rapora göre öğretmen sayısı 300 kadar çocuğa uygulanabilir yani gündelik hayatta değerlendirilebilecek eğitimin verilerek becerilerin kazandırılmasına yeterlidir (ABCFM REEL 618/422). Erkek okulunun uygulanabilir eğitim düşüncesinin en güzel kanıtı 1909 senesi son baharında okulun su tesisatı yenilenirken öğrencilerin de çalışmasıdır. Okulun dış duvarlarının yalıtım amacıyla taşla kaplanmasında da öğrenciler görev almıştır (ABCFM REEL 633/461). Erkek okulu öğrencileri güçleri, bilgileri ve kabiliyetlerine göre mümkün olan her şekilde misyonerlere yardım etmişlerdir (ABCFM REEL 633/997). 1910 senesinde periyodik öğretmen toplantıları devam etmiştir. Ayrıca Pazartesi Kulübü diye adlandırılan toplantılarda öğretmenler bu toplantılarda okudukları kitapları meslektaşları ile paylaşarak adeta hizmet içi eğitim yapmışlardır (ABCFM REEL 633/462). 1910-1911 yılı Sivas'ta tifüs ve kolera hastalıklarının hayatı çok zorlaştırdığı bir dönem olmuştur. Ancak kurum raporuna göre şehirdeki salgın hastalık erkek okuluna sirayet etmemiştir. Bu durum misyonerlerin öğrencilerine kazandırdığı kişisel bakım becerisi sayesinde. Sadece bir oğlan çocuğunun misyoner hastanesinde veremden ölmesi misyonerler için oldukça üzücüdür ama 1911 yılı okulun son 30 yıldaki en

sağlıklı dönemidir (ABCFM REEL 628/580). Erkek okullarında toplam 376 öğrenci hiçbir tıbbi vaka olmaksızın görmüştür (ABCFM REEL 628/594). Her gün 50 kadar erkek çocuğu okula kayıt yaptırmak arzusuyla başvurmakta lakin tamamı fiziksel yoksunluklar yüzünden geri çevrilmiştir (ABCFM REEL 629/115). Yeni bir okul binası ihtiyacı çalışmaları olumsuz etkilemektedir (ABCFM REEL 633/495). Kabul edilen hediyeler ve bağışlar (ABCFM REEL 633/496) ile kurumun öz kaynakları yeterli değildir. Kurumun bazı birimlerine bağışçıların adı verilerek hediyelerin devamlı olması sağlanmaya çalışılmıştır (ABCFM REEL 633/489). ABCFM'nin vaat ettiği 330 Amerikan Doları da yetersizdir. Bu para sadece birinci sınıf öğretmenleri için kullanılabılmıştır (ABCFM REEL 633/489). Kurumun öz kaynakları ve bağışların hizmetin devamlılığı için tümüyle yeterli olmaması nedeniyle Rus modeli denen kendine yeterli birim düşüncesini hayata geçirmek elzemdir. Bu sistemle okullarda eğitilen çocukların kurumlar bünyesinde ürün ve hizmet üretmesi sisteme finansal katkı için arzulanılmıştır (ABCFM REEL 633/493). 1905 sonrasında ABCFM merkezi birimlere ancak çok acil durumda kullanılabilecek kadar fazla para aktarmaktadır ve masrafların mümkün olduğunca kısılması kurum politikası haline gelmiştir (ABCFM REEL 633/494). Ayrıca daha fazla öğretmen ihtiyacı söz konusudur. Bu sebeplerle Gregoryen Okulları Komitesi erkek okulu ile koordineli olarak çalışmıştır. Pazartesi ve salı günleri toplam haftada 3 saat ders bu komite ile yapılmaktadır. Katılımcı sayısı 200'dür. Bu toplantılarda eğitim teknikleri, disiplin, ile ödül ve ceza usulleri konularında çalışmalar yapılmıştır (ABCFM REEL 628/589). Okulun en büyük sorunlarından biri A.B.D deneyimi olan Ermeninin az olması İngilizce öğretiminde yaşanan açmazdır (ABCFM REEL 633/495). Ancak yine de misyonerler ve yerli öğretmenler mümkün olan en üstün donanıma sahip öğrencileri yetiştirmeye çalışmışlardır. Ayrıca ulaşılabilen arşiv evrakına göre, okul tarihinde ilk kez orkestranın dinleti yaptığı mezuniyet töreni için davetiye bastırılmıştır (ABCFM REEL 632/530). 1912 yılı misyonerlerin yeni bir bina arayışlarının devam ettiği bir senedir (ABCFM REEL 628/579). Edmund F. Platt 24.000 Amerikan Doları'nı erkek okuluna bağışlayınca yeni okul binası için sadece 1500 Amerikan Doları bulunmasına ihtiyaç kalmıştır. Bu para ile inşaat için kereste alınacaktır (ABCFM REEL 628/579). Ayrıca binalara temiz su getirebilmek için 600 Amerikan Doları aktarılacaktır. 1912 senesi ilkbaharında eğer finansman ayrılabilirse yeni binanın inşaatına başlanması planlanmıştır (ABCFM REEL 628/579.) Ancak bina bitirilmemiştir.

2.2. Sivas Amerikan Kız Okulu

Sivas Amerikan misyon istasyonu bünyesinde merkezde 1 kız okulu vardır. Ayrıca dış misyon olarak tanımlanan yakın yerleşimlerde açılan kız okulları da faaliyet göstermiştir. Bu

birimler dışında lisede de kız öğrenciler için ayrı sınıflar mevcuttur. Bu okulların finansmanının önemli bir kısmı ABCFM'nin üst birimi olan Prudential Committee'nin Osmanlı coğrafyası dışında yaşayan bağışçıları tarafından sağlanmıştır

Kız okulu çalışmasının amacı 1890 senesinde kıdemli ABCFM Sivas misyonerlerinden W. F. English'in kurum merkezine, Boston'a, Judson Smith'e gönderdiği mektupta açıklanmaktadır. ABCFM tarafından Sivas ve yöresinde açılan kız okullarının iki fonksiyonu vardır. Öncelikli olarak Ermeni kızlarının eğitimi amaçlanmakla beraber kız okulu öğretmenleri ara sınıflarda eğitim veren öğretmenlere de eğitim teknikleri hususunda uygulamalı dersler vermişlerdir (ABCFM REEL 628/599). Başka bir ifadeyle okullarda hem çocuklar hem de öğretmenler eğitilmiştir. Bu sebeplerle okullarda kızlara verilen eğitimin bu nedenle başarılı ve devamlı olması için misyonerler kendi ifadelerine göre büyük bir özveriyle çalışmıştır. (ABCFM REEL 610/13). Tüm Amerikan eğitim birimlerinde olduğu gibi kız okullarında da inanç eğitimi ve toplu ibadet söz konusu olmuştur. İnanç hizmetlerini organize eden iki grup kız okulunda çalışmıştır. Bu gruplardan biri misyonerlerdir. Diğeri ise kız okulunda bulunan şapelde Pazar ayininin sorumlusu olan YMCA'dır (ABCFM REEL 628/600). Eğitim aşamalarında ise dini eğitimin daha etkili yapılabilmesi amacıyla misyonerler, yerli yardımcılar, İncil okuyucuları (Bible-readers) ve daha önce misyon okullarında eğitim görmüş kişiler görev yapmıştır. Öğretmen ihtiyacı kuruma bildirildiğinde ise eğer şartlar uygunsa öğretmen tayini Boston ya da kurumun İstanbul'daki merkezindeki yöneticiler tarafından yapılmıştır (ABCFM REEL 628/577). ABCFM misyonerleri için geleceğin anneleri olan kız çocuklarının sadece donanımlı öğretmenler tarafından doğru şekilde eğitilmeleri ve bilgili dini rehberlerce yönlendirilmeleri yeterli görülmemiştir. Bilince eklenenin hayata katılması şarttır. Bu nedenle Sivas merkez misyon kız okulunda ve diğer okullarda eğitilen kızların ders zamanları dışında sosyal projelere katılması söz konusu olmuştur. Hastanede Pazar ibadetleri yapılırken kızlar ibadete katılmıştır. Bu seremoni sonrasında yetimhanede kalan çocuklarla beraber dini şarkılar ve ilahiler söylemişlerdir (ABCFM REEL 618/374). 1860 senesi Sivas ABCFM misyon istasyonunda bulunan lisedeki kız sınıflarının ilk mezun verdiği yıldır. (ABCFM REEL 610/13). 1896 yılında ise görülen ihtiyaç üzerine, kız okullarında yeni bir ders işleme tekniği ve müfredat uygulamaya konulmuştur (ABCFM REEL 606/66). Kaynaklar kısıtlı ama ulaşılmaya çalışılan hedef kitle oldukça kalabalıktır. Dolayısıyla en doğru eğitim tekniklerinin kullanılması kaynakların boşa harcanmasını engelleyecektir. 1901 senesinde kız okuluna kurum tarafından gönderilen para sadece 787 Amerikan Doları'dır. Bu meblağa öğretmen maaşları dahil değildir. Osmanlı coğrafyasında 1 USD Doları ile 1 Osmanlı Lirası

arasında yaklaşık olarak 1/10 oran olduğu hatırlanacak olursa kurum tarafından eğitim faaliyetlerinde harcanmak üzere gönderilen paranın ne kadar az olduğu ortaya çıkacaktır. Yoğun talebin yaşandığı ve kimi zaman başvuruların fiziksel yetersizlikler nedeniyle geri çevrildiği Sivas misyoner kız okullarında 78.7 Osmanlı Lirası ile yapılabilecekler oldukça kısıtlıdır (ABCFM REEL 617/224). Farklı eğitim tekniklerinin uygulanması ve alışlagelmiş müfredat yerine daha öğrenci odaklı bir eğitim sisteminin tercih edildiği okul kısa zaman içinde, bölgede tebliğcilerin prestij kaynağı haline gelmiştir. Bölge Ermenilerinin okula talebi artınca yeni binaların kiralanması veya inşa edilmesi söz konusu olmuştur. 300 tane kız çocuğu için ise eski kız okulu binası oldukça yetersizdir. Kız okulunda bir kadın öğretmene daha ihtiyaç vardır. Misyonda çalışan kadın misyonerlerin tamamı fazlasıyla yoğun bir tempoyla vazife yaptıkları için kurum merkezinden talepte bulunulmuştur. ABCFM'den kısa zaman içinde bir kadın öğretmen gönderilemeyeceği ve maaş verilemeyeceği için yerli halktan hizmet alımı yapılamayacağı bildirilip öğretmen açığı anaokulu öğretmenlerinden biriyle doldurulmuştur (ABCFM REEL 633/62). 1907 yılında kız okullarına olan talepte patlama yaşanınca, kiralanmak usulüyle misyon hizmetine kazandırılan yeni bir binanın okul haline dönüştürülmesi söz konusu olmuştur (ABCFM REEL 618/336). Aynı dönemde lise ve diğer kız sınıflarında öğretmen kadrosunda değişiklik olmamıştır. 3 yıl önce açılan ve misyonerlerin mümkün olan her alanda destek verdikleri Rum Okulu'nda da 30 tane kız çocuğu eğitilmektedir. Ayrıca yine 1907 yılında 5 tane dış misyonda (Tokat, Gürün, Enderes, Manjılık ve Darende) kız okulları faaldir (ABCFM REEL 618/366). 1910 senesine gelindiğinde Tokat'ta bulunan dış misyon istasyonu kız okulunda iki öğretmen ve iki İncil okuyucu (bible-reader) çalışmaktadır. Ayrıca daha önce misyon okulunda eğitim alan 2 kişi de bu okulda hizmet vermektedir (ABCFM REEL 628/577). Aynı sene şehrin dışında kız çocuklarını eğitimin temel ilkeleri konusunda eğitmek için bir okul açılması gündeme gelmiştir. Bu birimin hizmete geçmesi için misyon tarafından başka amaçlarla kurum merkezinden istenen para aktarılması planlanmıştır (ABCFM REEL 628/600). Kız çocuklarına verilen hizmette çalışan sadece 3 öğretmen vardır. Yetersiz olan öğretmen sayısını da arttırmak gereklidir (ABCFM REEL 628/600). Bu öğretmenlerin daha verimli hizmet verebilmeleri için 3 tane oda ihtiyacı söz konusu olmuştur. Ancak 1910 senesinde kız öğrenci sayısında, daha önceki senelerin aksine, ciddi bir artış yoktur (ABCFM REEL 628/577). ABCFM misyonerlerinin yazılı beyanlarına göre, 1911 yılı kız okulu çalışmalarının daha önce olmadığı kadar yoğunlaştığı bir sene olmuştur. Kız okulu yöneticisi Miss Graffam kendi sağlığını düşünmeyecek kadar özverili ve yoğun bir çalışma sergilemiştir (ABCFM REEL 633/486). Bu çalışma temposu, kız okulunda

görev yapan misyonerlerden Miss Rice'nin kendi öğrencilerinden 3 tane kız çocuğuyla sorumluluğu paylaşmasına neden olmuştur (ABCFM REEL 628/592). Halk arasında prestiji artan kız okulunda verilen eğitimin kalitesinin artırılması amisyonerlerin öncelikli hedefi haline gelmiştir. Bu nedenle ABCFM Boston ofisinin yönlendirmesiyle İngiliz bir mimar Sivas'a gelmiş ve yeni bir kız okulu binasının planlarını çizmiştir. Bu yeni okulun hayata geçirilmesi düşüncesi bile misyonerleri son derece heyecanlandırmıştır (ABCFM REEL 629/115). Ancak güncel ekonomik ve siyasi şartlar nedeniyle yeni okul projesi hayata geçirilememiştir.

Kurumun kız okulları için yolladığı finansal destek her geçen gün biraz daha yetersizleşmiştir. 1915 yılında kız okullarında kullanılmak üzere Boston'dan sadece 50 Osmanlı Lirası gönderilmiştir. Bu nedenle yerel halktan gönüllülük şeklinde eğitim hizmetlerine yardım alınması da devam etmiştir (ABCFM REEL 629/275). 1916 yılı, kız okulu idarecisi Miss Graffam'ın ölümünün ardından çalışmalar aralıksız devam etmiş ancak hem öğretmenler hem de öğrenciler için bu kaybın yası ile baş etmek oldukça zorlayıcı olmuştur. Onun yokluğunda istasyondaki tebliğcilere düşen görevler artmıştır. Sadece merkez istasyonda değil dış misyonlarda da çalışmak üzere çok sayıda eğitimci ihtiyacı söz konusudur. Kurumun finansal yetersizlikleri ve Osmanlı coğrafyasında yaşanan güncel ekonomik, sosyal ve askeri gelişmeler bu konuda ABCFM personeli dışındaki kişilerden hizmet alımını olanaksız hale getirmiştir. Sorunun ivedi olarak çözümlenmesi gerekliliği, Sivas misyon istasyonu çalışanları tarafından kurum merkezine yazılı olarak beyan edilmiştir (ABCFM REEL 633/700). Ancak talepleri karşılık bulamamıştır.

2.3. Anaokulları

ABCFM Sivas misyon istasyonu hakkında tanzim edilen arşiv evrakında, hakkında en az bilgi olan kurumlar ana okullarıdır. İlk ana okulunun hangi tarihte ve kim tarafından açıldığı bilgisine de erişilememiştir. Ancak 1905-1906 eğitim ve öğretim yılında Sivas, Tokat ve Gürün'de anaokulları hizmet vermektedir (ABCFM REEL 618/366). 1910- 1911 yıllık raporunda ise Tokat ve Sivas'ta Türklerin açmak istedikleri anaokulları için para bulmalarına, ABCFM misyonerlerinin finansman sağlamak çabasında oldukları ibaresi bulunmaktadır. Bu okullar için mekan ve öğretmen bulunursa en kısa zamanda Türk çocukları için ana okulu açılması planlanmıştır (ABCFM REEL 628/599). Ancak bu tasarı hayata geçirilememiştir.

2.4. Sivas Öğretmen Koleji (Teacher's Collage)

ABCFM'nin üst yönetim organı olan Prudential Committee'nin isteğiyle 1911 senesinde, Sivas'ta bir Protestan öğretmen koleji açılmıştır. Kendi beyanlarına göre, bu kolej misyonerler

için şehirdeki en önemli eğitim kurumudur (ABCFM REEL 633/546). Temel amaç bölgede Protestan cemaatin ihtiyaçlarını karşılayabilecek donanımda öğretmen üreten bir kurum olarak, Sivas Öğretmen Koleji'nin kurumsallaşmanın sağlanmasıdır. Okulda çalışan misyonerlerce yapılan dış yazışmalarda Teacher's Collage antentli kağıt kullanılması ve okul müdürü Rev. Ernest C. Patridge -Principal (ABCFM REEL 628/614) mührünün evraklara vurulması bu durumun kanıtıdır (ABCFM REEL 633/664). Sivas Öğretmen Koleji oldukça uzun süre ve etkin bir şekilde, bölgede öğretmen yetiştiren en makbul kurum olacaktır. Yatılı eğitimle tüm öğretmen adaylarının hayatlarının tamamı misyonerlerin gözetiminde olacak ve istenmeyen durumların ortaya çıkması ihtimali de ortadan kaldırılacaktır (ABCFM REEL 628/626). Kurumun diğer eğitim birimlerinde öğrendiklerinin uygulamasını yapma şansı bulacak bu öğrenciler eğitim planlaması hususunda doğru kararlar verme yeterliliğine sahip olacaktır (ABCFM REEL 628/627) Kurumun eğitim uygulanaları için bu kadar önemli olan kolej için gereken bina ihtiyacına kurum kaynakları ile hediyeler ve bağışlarla çözüm bulunmuş, 1913 senesinde yeni binada eğitime başlanmıştır. O zamana kadar 350 öğrenci fiziksel olarak uygun olmayan, kalabalık, bahçesiz ve eğitime uygun olmayan kiralık ve merkeze uzak bir binada misyonerlerce eğitilmiştir (ABCFM REEL 628/625). ABCFM misyonerler, Öğretmen Koleji olarak eğitim verilmesi planlanan yeni binanın yapılışından sonra Osmanlı makamlarına okul ruhsatı almak için başvurmuştur. Daha önce kiralık binada açılan öğretmen okulu için ruhsat talebinde bulunulmamıştır. Rev. Ernest C. Patridge misyon sorumlusu olarak mülk binada öğretmen okulu hizmeti verilmesi hususundaki taleplerini İstanbul'a bildirince durum tetkik edilmiş ve öğretmen okuluna izin verilmemiştir (BOA DH. İD. 123/16). Ancak resmi makamların okula ruhsat vermemesi Amerikalı misyonerlerin Ermeniler için Ermeni öğretmen yetiştirme düşüncelerinin sonu olmamıştır.

1913 yılında yeni yapılan binada başlayan eğitimin fiziksel olarak ilerleyen süreçte yeterli olmayacağı ortaya çıkınca yeniden bir bina yapımı gündeme gelmiştir. Okul binası için misyonerlerin organize ettiği fonda 10.000 Amerikan Doları birikmiştir. Ancak planlama aşamasında harcamalar hesaplanırken gerçekçi davranılamamıştır. Bayan Edmund P. Platt misyona Sivas Amerikan Öğretmen Koleji binasının yapımı ve tefrişinde kullanılmak üzere 4000 Amerikan Doları bağış göndermiştir. Ayrıca binaların su tesisatında kullanılmak üzere boru satın alınması için New London'dan Bayan Harris 6.000 Amerikan Doları tutarında kaynak sağlamıştır (ABCFM REEL 629/624). Gelen bu maddi desteklerle kış aylarının beklenenin aksine daha ılıman geçmesi inşaatın kış aylarında da devamını sağlamıştır. Noel Yortu'suna kadar bina inşaatında çalışmalar devam etmiştir (ABCFM REEL 628/616). 1914

senesi raporunda yeni bir bina yapımının her türlü finansal zorluğa karşın devam ettiği belirtilmiştir (ABCFM REEL 628/625). Raporda erkek çocuklarına eğitim verilen tüm okulların aynı çatı altında toplanması arzusuyla bu çalışmalara başlandığı belirtilmektedir. Ayrıca misyona uzak yerlerde kiralanan binalarda verilen eğitimin çok verimli olamayacağı da raporda vurgulanmıştır (ABCFM REEL 628/625). 1914 yılı sonunda okul ve müdür konutu olarak kullanılan binalar tamamlanmıştır. ABCFM misyonerlerinin kendi beyanlarına göre, 1915 senesinde yeni binada hizmet vermek istenmektedir. 225 öğrenciye bu okulda eğitim verilebilecektir. Bu sayıya ulaşıldığında tekrar alt yapı planlaması yapılması gündeme gelecektir. 1914 yılında 200 kadar erkek çocuk bulunmaktadır. Ama her geçen gün sayının artması amaçlanmaktadır (ABCFM REEL 629/624). Öğretmen okulunun fiziksel şartları 1914 senesinde Osmanlı coğrafyasındaki başka okullarla kıyaslama yapıldığında çok daha iyidir. Okulun iç mekanları taşınabilir gaz lambalarıyla aydınlatılmaktadır. Bu durum, akşam saatlerinde okulda çok da rahatsız edici olmayan kesif bir yanık ve gaz yağı kokusuna sebep olmaktadır. (ABCFM REEL 629/521.) Bu nedenle Sivas misyonerleri, Öğretmen Koleji ve eklentilerinde kullanmak üzere kendi elektriklerini kendileri üretmeye çalışmışlardır (ABCFM REEL 629/628). Tüm insani ve finansal varlıkların en verimli şekilde kullanıldığı kolejde, gençlerin faydalanmaları için oldukça iyi bir şekilde tefriş edilmiş bir jimnastik salonu vardır. Salonun daha da kullanışlı hale getirilmesi için 1914 yılında 1500 Amerikan Doları ayrılmıştır. Ayrıca okulun içinde dini ihtiyaçlara yanıt verecek bir şapel yapımı planlanmıştır. Ancak var olan finansal kaynaklar öncelikli olarak mabed inşasına değil, eğitim kalitesini arttırmak için kullanılmıştır. Kurumsallaşma iddiasında olan okulun çevredeki diğer yapılardan görüntü olarak da farkı olmak zorundadır. Bu nedenle istinat duvarları için 2000 Amerikan Doları bağış alınmıştır (ABCFM REEL 629/628). 1914 yılında okula talep, daha önce öngörülemeyecek kadar fazla olmuştur (ABCFM REEL 630/613). Artan talebi karşılamak için Sivas misyon istasyonu çalışanları misyonerler kurumunun hem Boston' daki, hem de İstanbul'daki merkezlerine eş zamanlı olarak 60 Osmanlı Lirası ihtiyacı bildirmişlerdir (ABCFM REEL 633/645). İstenen bu miktar yeterli olmayınca 100 Osmanlı Lirası tekrar talep edilmiştir (ABCFM REEL 506/243). 1914 senesinde kurum merkezini ve bağlıları bilgilendirmek kastıyla içinde öğretmen okulunun da olduğu misyon binalarının yerlerini gösteren bir kroki de rapora eklenmiştir (ABCFM REEL 633/632). Ancak 1914 senesinde kuruma gönderilen raporda öğretmen okulundaki toplam öğrenci sayısının fazla gösterilerek 502 olduğunun belirtilmesi, kurumdan talebi karşılamak için istenen paranın başka bir alanda kullanılacağı düşüncesini doğurmaktadır (ABCFM REEL 628/614). 1914 senesinde öğretmen okulu

müfredatında değişikliğe gidilmiştir. Psikoloji ve pedagoji bilimlerinin ışığında daha fazla uygulamaya dayanan yeni müfredat çok sayıda öğretmen tarafından uygulanmıştır (ABCFM REEL 628/626). İlk 4 sınıf dışında kalan sınıflardaki öğrenciler haftada 4 kez eğitime alınmıştır. Bu çalışma normal eğitim uygulamalarının dışında etüd çalışması gibidir. Günlük işler yapılmış, dersler tekrarlanmış ve öğretmen adaylarına endüstriyel üretimde eğitimci olarak çalışabilecek nitelikte olmaları için eğitim verilmiştir. Bu uygulamalara şehirdeki Gregoryen okullarında hizmet veren yerli öğretmenler de katılmıştır (ABCFM REEL 628/627). Kadın öğretmenler haftada 4 kez Bay Racoubian başkanlığında toplanarak eğitim planlarını tartışmışlardır. Bu çalışmalarda her gün farklı bir alanda uygulama yapılmaktadır (ABCFM REEL 629/629). Yeni müfredatın uygulanmaya başlaması ile beraber öğretmenler bütün öğrencilerinin yaşlarını, boylarını, kilolarını, genel sağlık durumlarını ve ilerlemelerini kayıt altına almaya başlamıştır. Öğrencilerin sadece eğitsel durumları değil, sağlık durumları da kayıt altına alınarak, belirli periyodlarla kurum merkezine gönderilen raporlarla bildirilmiştir (ABCFM REEL 629/629). 1915 senesi faaliyetleri için kurumdan istenen para yaklaşık yarı yarıya azalmıştır. 33 Osmanlı Lirasına duyulan gereksinim Women's Board tarafından kuruma bildirilmiştir (ABCFM REEL 633/632). 1917 yılı öğretmen okulu çalışmalarının çok zor şartlar altında sürdürüldüğü bir dönemdir. Okulun müdürü Patridge 24 Şubat 1917 tarihinde Rev. James L. Barton'a gönderdiği mektupta çok acil bir ihtiyaç durumunda kullanabilecekleri 10 Amerikan Doları'na bile sahip olmadıklarını belirtmektedir. Gayretlerinin daha ne kadar hizmetin devamlılığını sağlayacağı konusunda ciddi kaygıları vardır (ABCFM REEL 633/720). 1917 senesinde okula kurum tarafından gönderilen meblağ 91. 93 Pound'dur (ABCFM REEL 633/731) Ancak 73.55 Pound harcanmış ve 131.17 Poundluk hizmet ve mal veresiye usulü tedarik edilmiştir (ABCFM REEL 633/731).

2.5. Müzik Eğitimi

Müzik çalışmaları misyonerlerin çok önem verdiği faaliyet alanlarından biridir. Çünkü ruhani ya da fiziksel tehdit ve tehlike altında bir sosyal grubu yüksek bir moralle bir arada tutabilmek, çözülmeyi önlemek ve hedefe ulaşmayı sağlamak için müzik son derece etkili ve gerekli bir araçtır (Eriş, 1978, s. 192). Başka bir ifadeyle kitle bilinci muhtemel tüm şartlar altında müzikle sağlanabilecektir (Freud, 2000, s. 24-25). Dini eğitimde müzik vazgeçilmezdir (ABCFM REEL 629/571). İlahiler inanca ait hikayelerin hatırlanılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu sebeplerle uzun kış gecelerinde kalabalık gruplarda müzik, verimli zaman geçirmenin en iyi yolu olarak düşünülmüştür (Martin, 1991, s. 146). Ayrıca müzik toplumun tamamını dönüştürmek için son derece faydalıdır (ABCFM REEL 628/604). Bu nedenlerle ABCFM'nin

eğitim birimlerinde müzik iki farklı şekilde kullanılmıştır: Korolar ve derslerde anlatılan konuların müzik sayesinde daha kalıcı ve etkili kılınması.

Köylerde kulakları sağır edecek kadar yüksek sesle şarkıların söylendiği ve misyon kurumlarında görev yapan öğretmenlerin de dahil olduğu korolar (ABCFM REEL 628/618) ya da okulların bünyelerinde bandolar bulunmaktadır (ABCFM REEL 606/337). Merkezdeki istasyonda ise şapelde çocuklar birbirlerine müzik dersi vermeye başlamış, erkek okulunun yemek salonu enstrümanların konulduğu müzik odası haline getirilmiştir (ABCFM REEL 629/570). Müzik eğitiminde kullanılan araçlar satın alma ve bağış yoluyla misyona kazandırılmıştır. Misyonunu ilk dönemlerinde sadece misyonerlerin çocukları enstrüman çalmaktadır (Martin, 1991, s. 59). Ancak misyonerlere göre, özellikle kız çocuklarına violin, piyano ya da org çalmayı öğretmek gereklidir. 1911 senesinde A.B. D' den misyon dostlarınca gönderilen bir fonograf müzik eğitiminin kalitesini yükseltmiştir (ABCFM REEL 628/603). Aynı yıl Women's Board tarafından hediye edilen piyano da kız okulunda müzik öğretiminde kullanılmıştır (ABCFM REEL 628/577). Ayrıca Bay Fawre 1911 senesinde orkestra çalışmaları için pek çok enstrüman göndermiştir (ABCFM REEL 629/115). Çello, viola ve piyano koroda kullanılmıştır (ABCFM REEL 629/570). 1910-1911 senesi mezuniyet töreninde Nishan Berkian yönetimindeki orkestra okulun saygınlığını arttıracak mükemmellikte bir konser vermiştir. Bu durum öğrenciler üzerinde de olumlu etki yapmıştır. Sivashlı Ermenilerin kurduğu Gregoryen Lisesi'nde, yeni bir orkestra oluşturulmuştur. Kız Lisesi'nde bazı kızlar violin dersi almaya başlamışlardır (ABCFM REEL 629/619). Erkek Okulu Orkestrası yeni tedarik edilen enstrümanlarla güçlendirilmiştir (ABCFM REEL 629/115). Müziğin başka derslerinin etkisini arttırması da misyonerlerce fark edilmiş ve kullanılmıştır. 1911 senesinde cuma akşamları bir seyyahın gözünden varolan sosyal ve siyasi yapının anlatıldığı dersler yapılmış, toplam ders süresinin ¾'ünde ise şarkılar söylenmiştir (ABCFM REEL 628/604). Bağış yoluyla gelen enstrümanlar yeterli olmadığında satın alma yolu tercih edilmiştir. 1912 yılında müzik aletlerine 164.56 Amerikan Doları harcanmıştır. Aynı sene 56.54 Amerikan Doları da misyon dostlarınca müzik aletleri tedarik edilsin diye misyona bağışlanmıştır (ABCFM REEL 629/319). 1912 senesinde müzikli bir Mesih sunumu için davetiye bastırılmış, bu davetiyeler velilere ve şehrin ileri gelenlerine gönderilmiş (ABCFM REEL 629/622), sunum ise 100 kişilik bir koruyla yapılmıştır. Bu koroda kilise korosu, öğretmenler, kız okulu korosu ve erkek okulu Glee Club üyeleri görev almıştır (ABCFM REEL 629/508). Özellikle erkek çocuklarının müziğe karşı tutkulu bir istek duyması söz konusuydu (ABCFM REEL 628/603). Kız okulu öğrencileri ise pazar günleri ayından sonra hastanede hizmet alan halka moral vermek

için şarkılar söylemişlerdir. Sivas'ta kitlelerin Avrupai müzikle eğlendirilmesi ilk kez A. B. D'li misyonerlerce yapılmıştır (ABCFM REEL 629/571). 1914 senesinde halka açık konserler, 1913 senesinde Bay Charles Holbrook'un Sivas dış istasyonlarından biri olan Enderes'te kaza kurşunuyla öldürülmesi nedeniyle misyonerlerce hüzünlü olarak tanımlanmıştır. Mesih Konseri'nin başında O'nun adına ve anısına 2 mum yakılmıştır (ABCFM REEL 633/607). Sivas İstasyonu bünyesinde sunulan müzik eğitimi ya da verilen konserler hakkında Boston'daki kurum merkezi düzenli olarak bilgilendirilmiştir. Kimi zaman konser davetiyelerinin bir nüshası (ABCFM REEL 629/622) kimi zaman da yapılan sunumlara ait raporlar kuruma yollanmıştır (ABCFM REEL 629/570).

2.6. Sivas ABCFM Endüstriyel Üretim Öğretimi (Self- Help Birimleri)

Sivas'ta ABCFM misyonerlerinin önem verdiği çalışmalardan biri de endüstriyel üretim alanıdır. Sivas oldukça pahalı bir şehirdir ve misyona katkı sunmayı isteyen halk her geçen gün fakirleşmektedir. Temel ihtiyaç maddeleri bile yaşanan kıtlık nedeniyle neredeyse erişilmez durumdadır. Bu sebeplerle Sivas'ta sürekli var olmak için halka hizmet eden endüstriyel üretim birimleri gerekmektedir (ABCFM REEL 628/575). Endüstriyel üretim fikriyle ortaya çıkan üretim birimleri self-help (kendine yardım) düşüncesinin ürünüdür. Temel amaç Ermenilere çalışmayı öğretmektir. (Martin, 1991, 281). Bu ise çocukların sadece gözlerini değil ellerini de eğitmekle mümkündür. (ABCFM REEL 628/604) Kendine yardım çalışmalarının üç aşaması vardır: Okullarda görev yapan öğretmenlerin eğitimi (ABCFM REEL 606/66), öğrencilerin eğitimi ve üretilenlerin mümkün olduğu kadar çok kişiye pazarlanılarak hem öğrencilere (ABCFM REEL 628/605) hem de kuruma sürekli gelir sağlanması (ABCFM REEL 618/354). Self-help çalışmalarının üç temel sorunu vardır: Ana para bulunması, uygun ve faydalı ürün tesbiti ve üretilenlerin pazarlanması. Ancak özellikle pazarlama sorununa rağmen üretim vazgeçilmezdir (ABCFM REEL 618/420). Her sene daha fazla sayıda çocuk üretime katılmıştır. Savaşa gönderilmemek için tek çare okula devam etmektir. Çok sayıda genç erkeğin okula gelmesinin ve endüstriyel faaliyetlere katılımının ardında yatan gerçek budur (ABCFM REEL 629/115). Okullara gelen erkek çocuklarının önemli bir kısmı Sivas'ın köylerinde yaşamaktadır ve çok zor işlerin bile üstesinden gelebilecek kadar sağlıklıdırlar (ABCFM REEL 628/605). İlk geldiklerinde yeterli bilgi ve el yeteneğine sahip olmadıklarından başlangıçta onların üretimden çok fazla para kazanmaları beklenmemektedir. İlerleyen süreçte bu çocuklar endüstriyel üretimin anlamını, gerekliliğini ve değerini anlamaktadırlar (ABCFM REEL 618/365). Üretimde yer alan öğrenci sayısının artışı kazanılan paranın miktarında artış sağlamakta ve kurum hizmetlerinde devamlılık sağlanmaktadır (ABCFM REEL 618/388).

Ayrıca maddi durumu eğitim almak için yetersiz olan çocuklar üretim birimlerinde çalışarak okula olan borçlarının bir kısmını ödemişlerdir (ABCFM REEL 618/387). Boş zamanlarının tamamında eğitim alanında ihtiyaç duyulanların temini amacıyla misyon için çalışmışlardır (ABCFM REEL 629/115). Üretimin özgürlük olduğunun bilincine varmış olan çocukların faaliyetleri haftalık periyotlarda değerlendirmeye tabii tutulmuştur. Çünkü birimlerde çalışan öğrenci grupları haftada bir değişmiştir (ABCFM REEL 618/387). Endüstriyel üretim sağlamak için marangozluk, çamaşır yıkama, kitap ciltleme, terziilik, dokumacılık, örgü (ABCFM REEL 618/420) ve demir işçiliği (ABCFM REEL 629/626) ve yapıcılık (ABCFM REEL 628/614) öğretilmiştir. Sadece üretim usulleri öğretilmekle kalmamış, aynı zamanda tamiratlar da yapılmıştır (ABCFM REEL 628/605). 1901 senesinde kurumun Boston'dan gönderilen anket formundaki ihtiyaçlar hanesine endüstriyel çalışmalar için 25 Osmanlı Lirası gerektiği Sivas yazılmıştır (ABCFM REEL 618/323). Üretime ayrılan kurum finansmanı her sene artmıştır. İlerleyen yıllarda 60 Amerikan Doları düzenli olarak aktarılmıştır (ABCFM REEL 629/129). 1904 senesinde erkek okulu self- help uygulamalarının yapıldığı birimlerden biridir (ABCFM REEL 628/593). Marangozhanede, meslek eğitimi dersinde, siyah ceviz ağacından 500 kadar sandalye ve sınıflar için gereken malzemeler üretilmiştir. Çünkü oğlan çocukları yetenekli ve heveslidir (ABCFM REEL 628/603). Öğrenciler Öğretmen Okulu'nun üretim biriminde de üretim zincirine dahil olmuşlardır (ABCFM REEL 628/614) 30 erkek çocuk üretim birimlerinde çalışmıştır (ABCFM REEL 618/352). Zaman geçtikçe hem öğrenci sayısı hem de nitelik ve nicelik açısından üretim artmıştır. 1910 senesi kurumun üretim biriminden en fazla beklentisinin olduğu yıldır. Satış müdürü yetenekli ve hevesli bir öğretmendir. Mümkün olduğu kadar ucuza en kaliteli ham maddeyi satın almak ya da bulmak hususunda özel bir kabiliyete sahiptir. Müdürün katkılarıyla üretilen mobilyanın miktarı ve üretimde çalışanlar arasındaki son derece olumlu bireysel ilişkiler dükkanın devamlılığının sigortasıdır (ABCFM REEL 628/605). 1911 senesinde sırf yapıcılık (inşaat ustalığı) bölümünde 30 çocuk üretim yapmıştır. Bu durum misyonerlerin bile beklentilerinin üstünde bir başarıdır (ABCFM REEL 629/115). Sivas şehir merkezinde marangozhane dışında bir de halı dokuma atölyesi vardır. Burada 700 kız çocuğu dönüşümlü olarak çalışmıştır (ABCFM REEL 629/571). Uygulama umut vericidir. Kız çocuklarına lise eğitimi verilen binada Miss Graffam yönetiminde (ABCFM REEL 606/66) dantel mendil üretimi de yapılmaktadır (ABCFM REEL 618/420). Okul yöneticisiyle YMCA yöneticileri aynı fikirdedirler (ABCFM REEL 629/115). YMCA bu amaçla üretim birimini desteklemiş, burada kadınlar her ay 15 Osmanlı Lirası kazanmışlardır (ABCFM REEL 618/423). 29. Lafayette Str. White Plains New York adresinde yaşayan E. R. Hubbard

mendillerin A.B.D' de pazarlamasını yapmış ve satışlardan kazanılan para ise Sivas'taki üreticilere gönderilmiştir (ABCFM REEL 629/619). Bir diğer self-help birimi olan çamaşırhanede okullarda eğitim gören kızlar çalışmışlardır. 1911 yılında birkaç yıldır kapalı olan birimin tekrar açılması gündeme gelmiştir. Erkek öğrenciler misyonerlerin çamaşırhaneyi tekrar açma düşüncesini benimsemiş ve yıkama-ütüleme aşamalarında kız kardeşlerine yardım etmek istemişlerdir. Bu durum çalışmaların felsefi açıdan başarılı olduğunun bir göstergesidir. (ABCFM REEL 629/115). Endüstriyel çalışmalar her geçen sene artmıştır. 1908 senesinde Sivas'ta Ermeni İnanç Komitesini kuran genç bir Protestan erkek her sene, düzenli olarak, 1200 Osmanlı Lirası'nı şehirde yaşayan Ermenilerden toplayarak self- help çalışmalarına aktarmıştır. Bu durum daha fazla çocuğa erişme şansı vermiştir (ABCFM REEL 618/422). 1911 yılına gelindiğinde okullarda kullanılan yazılı malzemenin artışı ciltçilik alanında yapılan üretimi yavaşlatmıştır. Faaliyetlerin devamı için çok daha fazla malzemeye ve finansal desteğe gereksinim söz konusudur (ABCFM REEL 629/115). 1913 senesinde 60 kız ve 60 erkek çocuk haftada 13 saat çalışmıştır. 4 tane Ermeni öğretmen çocuklara çalışmalarında rehberlik etmiştir. Üretilenin pazarlanması yeterli değildir. Pazar sorununun azaltılması için şehirdeki diğer misyoner gruplarıyla ortak çalışılmıştır. İsveç kız yetimhanesinde, marangoz atölyesinde üretilen kapı ve pencere doğramaları ücret mukabilinde kullanılmıştır (ABCFM REEL 633/731). 1914 senesinde 40 çocuk misyonerlerce parayla ölçülemeyecek bir çalışma olarak tanımlanan bu deneyimi yaşamaktadır. Üretim birimi öğretmen okulu bünyesine taşınmıştır. Kullanılan bina misyonerlere çok daha az ücrete mal olabileceken sırf üretimin gerekliliği yüzünden hiçbir masraftan kaçınılmamıştır (ABCFM REEL 629/626). Başka bir ifadeyle endüstriyel üretim, harcanan emek ve parayı, mamul kalitesi ve pazar değeri sürekli arttığından (ABCFM REEL 629/115), fazlasıyla hak etmektedir (ABCFM REEL 618/605). ABCFM Misyonerlerinin endüstriyel üretim hususunda eğitim verdiği kitle belirli bir yaşın altındaki kız ve erkek çocuklarıyla sınırlı değildir. Kız okulu ve İsveç yetimhanesindeki kızlara tüm hayatları boyunca gereken donanımı kazandırmayı amaçlayan misyonerler, yetişkin kadınlara da el becerisi kazandırmak için de çalışmalar yapmışlardır (ABCFM REEL 629/115).

Sonuç

19. asır sonunda Sivas ve çevre yerleşimlerinde eğitim çalışmaları yapan ilk misyoner grubu Cizvit Missions des Jesuites en Armenie Oblates de'L Assomption et Soeurs de Saint Joseph'dir. Bu teşkilata bağlı olarak çalışan Kont Didema, Pere Didema, Pere Zova, Pere Roziye Berdila Virnend ve Charl Troon, Sivas merkezde, Amasya'da, Tokat'ta ve Merzifon'da okullar açmışlardır. Kız ve erkek okulları, kolejler ve rahibe okullarında 6-7 yıl süren düzenli

eğitim faaliyetleri sürdürmüşlerdir. Okullarda hem güncel bilimsel eğitim hem de teolojik eğitim ve yönlendirme yapılmıştır. Amaç cemaatin dini ve dünyevi yaşamda ihtiyaç duyacağı eğitimli din adamlarını yetiştirmektir. Eğitim- öğretim faaliyetlerinde kullanılan binalar Cizvit misyonerler tarafından satın alınmış ve bu şekilde verilen hizmetin aksaması ihtimalinin önüne geçilmek istenmiştir. Osmanlı resmi makamları söz konusu teşkilatın Fransız devletinin koruması altında olması sebebiyle Cizvit misyonerlerin faaliyetlerini düzenli olarak kontrol edememiş, bu durum okullarda verilen eğitim konusunda yetersiz resmi bilginin varlığına neden olmuştur. Sivas'ta eğitim hizmeti veren ikinci misyoner grup American Board Of Commissioners For Foreign Mission (ABCFM) adlı Protestan teşkilattır. Bölgede en etkin ve yaygın çalışmayı bu gruba bağlı misyonerler yapmışlardır. Kentte misyona bağlı olarak çalışan bir erkek okulu, bir kız okulu, bir öğretmen koleji, bir ana okulu ve self-help birimleri vardır. Ayrıca dış misyon olarak tanımlanan yakın yerleşimler ve ilçelerde de misyonerler ve onların eğittiği yerli halk tarafından kız ve erkek okulları açmışlardır. ABCFM çalışanları bölgede Ermeniler tarafından açılan okullara da insan kaynağı ile eğitim-öğretim araç ve malzemeleri sağlayarak destek vermişlerdir. ABCFM okullarında gayri müslim yetimler ücretsiz olarak dini ve dünyevi eğitime tabii tutulurken, diğer öğrenciler için parasız eğitim söz konusu olmamıştır. Amaç tıpkı Cizvit Sivas misyonerleri gibi eğitimli bireylerin liderliğinde kendi kendini sürekli olarak üretme yeteneğine sahip bir cemaat yaratmaktır. Protestan misyonerlerin eğitim faaliyetlerinde misyona bağlı misyonerler ve Hıristiyan cemaatin içindeki eğitimli kişiler kurumlarda öğretmen olarak aylık düzenli maaş karşılığında eğitim vermişlerdir. Okullardan mezun olan öğrenciler de yine misyoner teşkilatına bağlı olarak faaliyet gösteren okullarda öğretmen olarak görev yapmışlardır. Eğitim birimlerinde sadece dini ve dünyevi teorik eğitim verilmemiş, aynı zamanda uygulanabilir üretim teknikleri ve öğrencilerin hayatları boyunca kullanabilecekleri yeterliliklerin kendilerine kazandırılması da amaçlanmıştır. Endüstriyel üretim sağlamak için marangozluk, çamaşır yıkama, kitap ciltleme, terzilik, dokumacılık (halı ve kilim), örgü, dantel mendil üretimi, ve demir işçiliği ve yapıcılık öğretilmiştir. Bu çalışmalarla Protestan Ermeni cemaatinin cinsiyet ayrımı olmaksızın tüm bireylerinin sosyal hayatta üretim döngüsünde aktif olmaları planlanmıştır. Bölgede varlık gösteren üçüncü misyoner grubu İsveçli Protestan misyonerlerdir. Onların idare ettiği yetimhanede kalan kimsesiz çocuk ve gençlere de Amerikan kurumlarında eğitim ve öğretim hizmeti verilmiştir.

Arşiv Kaynakları

I-Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA A.DVN. DVE. 98-B/2.

BOA BE0 202658/2743, 1930/144680, 205658/2743, 2233/167470, 259672.

BOA DH. İD. 123/16.

BOA İrade-i Hariciye 32a 1327/4.

BOA ŞD. 1799/23, 1802/9, 1806/21, 1812/11, 2647/3, 2657/51, 2757/1, 2759/11, 2777/32, 1800/3.

BOA YA Hus 333/104.

II- Bilkent Üniversitesi Mikrofilm Koleksiyonu ABCFM Tasnifi

ABCFM REEL 506/243.

ABCFM REEL 583/319, 320, 324.

ABCFM REEL 606/64, 66, 337, 487, 722.

ABCFM REEL 610/13.

ABCFM REEL 617/ 224, 287, 319, 338, 377, 378, 737.

ABCFM REEL 618/323, 334, 335, 336, 352, 354, 355, 365, 366, 374, 376, 384, 386, 387, 388, 389, 393, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 605.

ABCFM REEL 628/571, 575, 577, 579, 580, 589, 592, 593, 594, 599, 600, 603, 604, 605, 614, 616, 618, 619, 624, 625, 626, 627.

ABCFM REEL 629/ 62, 115, 129, 275, 283, 319, 508, 521, 570, 571, 622, 624, 626, 628, 629.

ABCFM REEL 630/613.

ABCFM REEL 632/530.

ABCFM REEL 633/ 62, 461, 462, 486, 489, 493, 494, 495, 496, 546, 607, 632, 645, 664, 700, 720, 731, 997

Kitaplar ve Makaleler

Eriş, M. (1978). *Amerikan Rus Emperyalizmi*. Boğaziçi Yayınları.

Freud, S. (2000). *Kitle Psikolojisi*. (çev. C. Şipal). Cem Yayınevi Psikoloji Dizisi.

Haydaroğlu, İ. P. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*. Ocak Yayınları.

Martin, E. A. (1991). *The Hubbards of Sivas A Chronicle Of Love And Faith*. Fithian Press.

Mutlu, Ş. (2005). *Osmanlı Devleti'nde Misyoner Okulları*. Gökkuşbu Yayınları.